

ΣΤΕΦΑΝΟΥ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
Τακτικού Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῶν Νεωτέρων Χρόνων

Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΒΙΚΤΩΡΑ ΖΕΜΠΕΤΟΥ

“Όπως είναι γνωστό, κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 16ου και τις πρώτες του 17ου αιώνα δημιουργήθηκε και στην Κύπρο, παράλληλα με την υπόδουλη Ελλάδα, ένας επαναστατικός αναβρασμός, που εκδηλώθηκε με μυστικές επαφές και συνεννοήσεις μεταξύ των υποδούλων Κυπρίων από τη μια και των Ισπανών, του πάπα ή του Ιταλικού δουκάτου της Σαβοΐας από την άλλη. Για την τελευταία αυτή κίνηση, για τις επαφές δηλαδή Κυπρίων και δουκάτου Σαβοΐας, μπορούμε να πούμε γενικά ότι, αν δεν τις προκάλεσε, τουλάχιστον τις υπέθαλψε ο ήγεμονικός οίκος της Σαβοΐας και ιδιαίτερα ο δούκας Κάρολος - Έμμανουήλ Α' (1580-1630), ο όποιος διεκδικούσε το θρόνο της Κύπρου στηριζόμενος στην παραχώρηση των κληρονομικών δικαιωμάτων που έγινε στις 26 Φεβρουαρίου 1485 από την Καρλόττα de Lusignan, κόρη του βασιλιά της Κύπρου Ιωάννη Β' de Lusignan, σύζυγο του Λουδοβίκου της Σαβοΐας και τελευταία νόμιμη βασίλισσα της Κύπρου².

Στις κινήσεις της παραπάνω εποχής περιλαμβάνεται και μια έπα-

1. Για τις επαφές αυτές των Κυπρίων με την Δυτική Εύρωπη βλ. κυρίως στο *Sir George Hill, A History of Cyprus*, τ. 4, *The Ottoman Province. The British Colony (1571-1948)*, Cambridge 1952, σ. 37-61, όπου και η προηγούμενη βιβλιογραφία. Πρβλ. και *Απ. Ε. Βακαλοπούλου, Ιστορία του Νέου Έλληνισμού*, τ. Γ', *Τουρκοκρατία, 1453-1669 (Οι άγώνες για την πίστη και την ελευθερία)*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 328-331. *Κ. Ν. Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, 1453-1821*, Αθήναι 1869, σ. 184-196. *Ιωάννου Χίικκεττ, Ιστορία της Ορθοδόξου Έκκλησίας της Κύπρου*, μετάφρ. Χ. Ι. Παπαϊωάννου, τ. Α', Αθήναι 1923, σ. 268-273. *Χρυσστόμου Παπαδοπούλου, αρχιεπισκόπου Αθηνών, Έσωτερική κατάσταση της Έκκλησίας Κύπρου εν τέλει του ΙΣΤ' και κατά τον ΙΖ' αιώνα*, «Θεολογία» 6' (1928) σ. 103-106. Σχετικά έγγραφα βλ. στη συλλογή των *Fr. Miklosich—Jos. Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, τ. 3, Vindobonae 1865, σ. 266-269, 274-275, καθώς και στο *Louis de Mas Latrie, Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la Maison de Lusignan*, τ. 3, Paris 1855, σ. 559-589. Πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία για τις σχέσεις των Κυπρίων με τους Ισπανούς κατά την ίδια χρονική περίοδο βλ. στην έκδοση εγγράφων του *Ι. Κ. Χασιώτη, Ισπανικά έγγραφα της κυπριακής ιστορίας (ΙΣΤ'-ΙΖ' αι.)*, Λευκωσία 1972. Πολλές επίσης αξιόλογες πληροφορίες για τις σχέσεις της Καθολικής Έκκλησίας με την Κύπρο κατά τον 17ον αιώνα μάς δίνει και το έργο του *Zach. N. Τσιοπανλή, Ανέκδοτα έγγραφα εκ των αρχείων του Βατικανού (1625-1667)*, Λευκωσία 1973.

2. Βλ. τις σχετικές λεπτομέρειες στη μελέτη του *Giovanni Sforza, I negoziati di Carlo Emanuele I, duca di Savoia per farsi re di Cipro*, «*Atti della Reale Accademia delle Scienze di Torino*», τ. 53 (1917-1918), σ. 329-342, 377-389. Πρβλ. και *abbé Antoine Cartier, La Savoie et l'Orient*, Paris 1934, σ. 307-315, 358-361.

νάσταση τῶν Κυπρίων γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ πρωτεργάτη της, τοῦ Βίκτωρα ἢ Βιττόριου Ζεμπετοῦ, πού εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς λίγες περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες μιὰ συνωμοσία ἐφθασε τότε στὴν Κύπρο ὡς τὴν ἐνοπλὴ ἐξέγερση¹. Δυστυχῶς ὁμως, μέχρι σήμερα, ἐλάχιστα γνωρίζουμε τόσο γιὰ τὴν ἴδια τὴν ἐξέγερση ὅσο καὶ γιὰ τὸν πρωτεργάτη της. Οἱ μοναδικές πληροφορίες μας γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ προέρχονται ἀπὸ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Κύπρου Χριστοδούλου πρὸς τὸν δούκα τῆς Σαβοΐας Κάρολο - 'Εμμανουὴλ Α', μὲ τὴν ὁποία τοῦ ζητοῦσε νὰ ἐπισπεύσει τὴν πραγματοποίησιν τῶν ὑποσχέσεών του, γιατί ἡ κατάστασις στὸ νησί εἶχε γίνει πολὺ δύσκολη. 'Ανάμεσα στὰ ἄλλα ὁ Χριστόδουλος ἔγραφε τότε στὸν δούκα πὼς στὴν Κύπρο εἶχαν πληροφορηθῆ ὅτι ὁ Ζεμπετὸς εἶχε καταφύγει στὸ δουκάτο τῆς Σαβοΐας καὶ ὅτι «ἀφ' ἧς ἐσηκώθη ὁ καπιτάνιος Βετόριος καὶ ἐχάλασε κάμποσους Τούρκους, ἀγριώθηκαν ἐπάνω μας σὰν τοὺς ἀγρίους λύκους, καὶ παίρνουν τὰ παιδιὰ μας ἀπὸ τὰς ἀγκάλας μας.....»².

Ὅμως καὶ ἡ μοναδικὴ αὐτὴ πηγὴ, πού μνημονεύσαμε παραπάνω, παρουσιάζει μερικὰ προβλήματα. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Χριστοδούλου μᾶς ἔχει σωθῆ στὰ 'Αρχεῖα τοῦ Τουρίνου σὲ τρεῖς μορφές, μιὰ λατινικὴ, μιὰ ἰταλικὴ καὶ μιὰ ἑλληνικὴ. Τὸ λατινικὸ κείμενο, πού εἶναι πλήρες καὶ

1. Ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐπανάστασις τοῦ Ζεμπετοῦ πραγματοποιήθησαν στὴν Κύπρο κατὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ ἄλλες δύο ἐξεγέρσεις : ἡ πρώτη καὶ πιὸ σημαντικὴ μὲ ἀρχηγὸ τὸν Πέτρο 'Αβεντάνιο ἔγινε στὰ 1606 (πρὶν ἀπὸ τὸ μῆνα Σεπτέμβριος) καὶ ὑπῆρξε ἡ ἀντίδρασις τῶν ὑποδούλων Κυπρίων στὴν πρόθεσις τῶν Τούρκων νὰ ἐπιβάλλουν καὶ πάλι τὸ «παιδομάζωμα» (βλ. σχετικὲς πληροφορίες στοῦ Χασιώτη, 'Ισπανικὰ ἔγγραφα, κυρίως ἔγγραφα ὑπ' ἀριθμ. 29, 33, 38, 39, 46, στίς σ. 47-49, 54-56, 61-66, 77-79) ἢ δευτέρη - πρόκειται μᾶλλον γιὰ διωγμοὺς τῶν Τούρκων ἐναντίον τῶν ὑποδούλων Κυπρίων παρὰ γιὰ ἐξέγερσις τῶν τελευταίων - ἔγινε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1607, ὅταν ὁ στόλος τοῦ μεγάλου δουκάτου τῆς Τοσκάνης ἐπιχείρησε χωρὶς ἐπιτυχία νὰ καταλάβῃ τὴν 'Αμμόχωστο καὶ τὴν Λάρνακα (γιὰ τὶς ἐπιχειρήσεις αὐτὲς τῶν Φλωρεντινῶν βλ. Hill, A History of Cyprus, τ. 4, σ. 48-51, καὶ κυρίως Gino Guarneri, I Cavalieri di Santo Stefano nella storia della Marina Italiana (1562-1589), Pisa 1960, σ. 138-139, 307, 325-327). Γιὰ τὰ δύο παραπάνω γεγονότα γίνεται ἐπίσης λόγος καὶ σὲ μεταγενέστερη (3 Φεβρουαρίου 1609) ἐκκλησίᾳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν τῆς Κύπρου πρὸς τὸν Φίλιππο Γ' τῆς 'Ισπανίας, ὅπου ἀναγράφονται συγκεκριμένα τὰ ἐξῆς : «...οἱ ὅποιοι (δηλαδὴ οἱ Κύπριοι) εὗρίσκονται τόσοι τυρρανισμένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πλέον παρὰ τὸ ἴδιον διὰ αἰτίαν τὴ πρώτων ὅπου ἐσηκώθησαν κόντρα κατὰ πάνω τους, τὸ δεύτερον τὸ ἔλθειμον τῶν κατέργων τοῦ μεγάλου δονκὸς τῆς Τοσκάνας, καὶ δια να μιν ἀκαρτερέσουν ἐχάσαμεν ἐκεῖνο ὅπου ἤχαμεν συνιβασμένον καὶ ἐθανατόθησαν καὶ πολλοὶ χριστιανοὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους (βλ. Χασιώτη, ἔνθ. ἀν., σ. 55).

2. Τὸ κείμενο εἶναι ἀπὸ τὴ διορθωμένη καὶ συμπληρωμένη ἀναδημοσίευσιν τοῦ Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 189-190.

καλοδιατυπωμένο, τὸ συνυπογράφει μαζί με τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο καὶ ὁ ἐπίσκοπος Πάφου Λεόντιος¹, ἀλλὰ δὲν φέρει χρονολογία², ἐνῶ τὸ ἰταλικὸ ἀποτελεῖ μετάφραση τοῦ λατινικοῦ³. Τὸ ἑλληνικὸ πάλι κείμενο, ὅπως πρωτοδημοσιεύθηκε ἀπὸ τοὺς Miklosich καὶ Müller, εἶναι συνταγμένο σὲ κακὰ ἑλληνικά, παρουσιάζει κενὰ καὶ σημεῖα δυσνόητα, δὲν ἀναφέρει τὸν ἐπίσκοπο Πάφου Λεόντιο καὶ φέρει τὴ χρονολογία «μηρὶ νοεμβριῶ, ἰνθ. ιε'», χωρὶς ὅμως ἔτος⁴. Ὁ Σάθας διατύπωσε τὴν ἀποψη ὅτι τὸ πρωτότυπο κείμενο εἶναι ἡ λατινικὴ ἐπιστολὴ καὶ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀποτελεῖ «ἀθλία» μετάφρασή της⁵, ἐνῶ ὁ Hill ὑποθέτει — καὶ ἡ ὑπόθεσή του φαίνεται πιὸ πιθανή — ὅτι τὸ ἀρχικὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς εἶναι τὸ ἑλληνικὸ, ποῦ εἶναι καὶ τὸ μόνο χρονολογημένο. Ὅσο γιὰ τὰ ἄσχημα ἑλληνικά τοῦ κειμένου ὁ Hill παρατηρεῖ ὅτι καὶ οἱ ἄλλες γνωστὲς ἐπιστολὲς τοῦ Χριστοδούλου εἶναι γραμμένες στὴν ἴδια γλῶσσα καὶ ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος, κατὰ τὸν πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρη, ἦταν ἀγράμματος⁶. Ὅλα αὐτὰ βέβαια δὲν ἐπηρεάζουν σὲ τίποτε τὸ περιεχό-

1. Ὁ Σάθας, ἐνθ. ἀν., σ. 189 σημ. 1, διατυπώνει τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ ἐπίσκοπος αὐτὸς εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μετὰ τὸν λόγιο Κύπριο Λεόντιο Εὐστράτιο (βλ. γι' αὐτὸν *Κων. Ν. Σάθα*, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθήναι 1868, σ. 182). *Χάκκετ - Παπαϊωάννου*, Ἱστορία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, τ. 1 σ. 260-261. Ὁ ἴδιος ἐπίσκοπος Πάφου Λεόντιος μᾶς εἶναι γνωστὸς καὶ ἀπὸ τῆ συμμετοχῆ του σὲ ἄλλες παρόμοιες ἐνέργειες. Στις 14 Σεπτεμβρίου 1606 μαζί με 5 λαϊκοὺς ἀπήλυθνε ἐκκληση γιὰ βοήθεια στὸν βασιλιὰ τῆς Ἰσπανίας, ἐνῶ στις 3 Φεβρουαρίου 1609 υπέγραψε, μαζί με τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο καὶ ἄλλους 10 κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς, νέα ἐκκληση πρὸς τὸν ἴδιο ἡγεμόνα (βλ. τὰ σχετικὰ ἔγγραφα τοῦ *Χασιώτη*, Ἰσπανικὰ ἔγγραφα, σ. 47-49, 54-56, 73-77). Τὸν ἴδιο χρόνον, λίγους μῆνες ἀργότερα (5 Ὀκτωβρίου 1609), ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος, ὁ ἐπίσκοπος Πάφου Λεόντιος καὶ ἄλλοι 11 κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι οἱ ἴδιοι μετὰ τοὺς προηγουμένους, ἀπέστειλαν παρόμοια ἐκκληση πρὸς τὸν δούκα τῆς Σαβοΐας (βλ. *Miklosich - Müller*, *Acta et diplomata graeca*, τ. 3, σ. 266-267).

2. Ἡ λατινικὴ ἐπιστολὴ ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν *S. Guichenon*, *Histoire généalogique de la Royale Maison de Savoie*, Lyons 1660 (β' ἐκδοση στὸ Τουρίνο 1778-1780), ἀλλὰ δὲν μπόρεσα νὰ συμβουλευθῶ τὸ ἔργο αὐτό. Ἐχω ὑπ' ὄψην μου μόνο τὴν ἀναδημοσίευση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν *Σάθα*, *Τουρκοκρατούμενὴ Ἑλλάς*, σ. 190 σημ. 2.

3. Ἡ ἰταλικὴ μετάφραση ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν *Sforza*, *I negoziati di Carlo Emanuele I*, σ. 384-385.

4. Βλ. *Miklosich - Müller*, *Acta et diplomata graeca*, τ. 3 σ. 268-269.

5. Βλ. *Σάθα*, *Τουρκοκρατούμενὴ Ἑλλάς*, σ. 189.

6. Βλ. *Hill*, *A History of Cyprus*, τ. 4 σ. 54 σημ. 2 καὶ 5. Πραγματικὰ, ὁ ἴδιος ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης, ποῦ χειροτόνησε τὸν Χριστόδουλο ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου, τὸν χαρακτήρησε «ἀμαθῆ μὲν καὶ σοφίας ἄμοιρον τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς ἡμετέρας, τὰ δ' ἄλλα καλὸν κἀγαθόν». βλ. *Émile Legrand*, *Bibliographie hellénique* (17e siècle), Paris 1896, τ. 4, σ. 235-237. Ἐπίσης καὶ ὁ *Sforza*, ἐνθ. ἀν.

μενο τῆς ἐπιστολῆς καὶ παραμένει γεγονός ἢ ἐξέγερση τοῦ Ζεμπετοῦ. Μένει ὁμως ἀκόμη τὸ ἐρώτημα πότε ἔλαβε χώρα ἡ ἐξέγερση αὐτὴ καὶ τί ἔκταση πῆρε.

Ἐν τῷ Hill, χρονολογώντας τὴν παραπάνω ἐπιστολὴν στὰ 1617¹, καταλήγει στὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ ἐξέγερση τοῦ Ζεμπετοῦ ἔγινε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ ἔτος αὐτὸ καὶ γράφει συγκεκριμένα τὰ ἐξῆς: «*It seems then that Zebeto shortly before 1617 raised a revolt and killed a number of Turks, but had to fly the island and take refuge with the Duke*»². Ἐν τῷ Σάθα ὁμως, χωρὶς νὰ προχωρῇ στὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν τῆς ἐξέγερσεως, τὴν παρεμβάλλει στὴν ἀφήγησίν του μεταξὺ δύο γεγονότων, ἐνὸς τοῦ ἔτους 1608 καὶ ἐνὸς ἄλλου τοῦ 1609³.

σ. 384, μολονότι φαίνεται ὅτι ἀγνοοῦσε τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου ἀπὸ τοὺς Miklosich καὶ Müller, θεωρεῖ ὅτι τὸ πρωτότυπο κείμενον ποὺ χάθηκε ἦταν συνταγμένο ἑλληνικά.

1. Βλ. Hill, ἔνθ. ἀν., τ. 4, σ. 54-55 σημ. 5. Ἐν τῷ Hill προβαίνει στὴν χρονολόγησιν αὐτὴ στηριζόμενος στὴ διαπίστωση ὅτι ἡ μόνη 15ῃ ἰνδικτιώνα ποὺ ἐμπίπτει στὴ διάρκεια τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Χριστοδοῦλου (1609-1631) εἶναι τὸ ἔτος 1617 καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἐπόμενην 15ῃ ἰνδικτιώνα, δηλ. τὸ 1632, ὁ Λεόντιος εἶχε πάψει πρὸ πολλοῦ νὰ εἶναι ἐπίσκοπος Πάφου (βλ. Χάκκετ - Παπαϊωάννου, ἔνθ. ἀν., τ. 2, σ. 83). Στὴν ἀποψη αὐτῆ τοῦ Hill ἔχομε νὰ ἀντιπαρατηρήσουμε τὰ ἐξῆς: 1) ὅτι ὁ μῆνας Νοέμβριος τῆς 15ῃς ἰνδικτιώνας κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴ ἀνήκει στὸ ἔτος 1616 καὶ ὄχι στὸ 1617 (πρβλ. καὶ Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Γ' σ. 330). 2) ὅτι ὁ Χριστόδουλος εἶχε χειροτονηθῆ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου τὸ 1606 ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχη Κύριλλον Λούκαρον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ τελευταίου στὴν Κύπρον καὶ ὅτι ἡ ἀρχιερατεία του διήρκεσε τουλάχιστον ὡς τὸ 1638 (βλ. Παπαδοπούλου, Ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, σ. 101-103). 3) ὅτι σύμφωνα μὲ πολλὰ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα, ποὺ ἦλθαν σὲ φῶς μετὰ ἀπὸ πρόσφατη δημοσίευσιν ἐγγράφων τοῦ Βατικανοῦ σχετικῶν μὲ τὴν Κύπρον, ὁ Χριστόδουλος ἦταν ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ἀπὸ τὸ 1606/1607 ὡς τὸν Ἀπρίλιον τουλάχιστον τοῦ 1639 καὶ πιθανὸν νὰ ἐπανῆλθε στὸ ἀξίωμα του τὸν Αὐγούστου τοῦ 1640 (βλ. σχετικὰς εἰδήσεις μαζὶ μὲ ἀξιόλογες πληροφ. γιὰ τίς σχέσεις τοῦ Χριστοδοῦλου μὲ τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν στὸν Τσιρπανλῆ, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, passim, κυρίως βλ. τὰ ἔγγραφα ὑπ' ἀριθμ. 26, 30, 36, 41-42, 44-45, 47-48, 50, 54-55 τῶν ἐτῶν 1630-1641 καὶ τὰ ἀντίστοιχα σχόλια στὶς σ. 200-201, 210, 217-218, 220-222, ὅπου καὶ ἡ προηγούμενη βιβλιογραφία). Οἱ παραπάνω παρατηρήσεις μας δὲν ἐπηρεάζουν βέβαια τὴν γνώμην τοῦ Hill παρὰ μόνον ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χριστοδοῦλου.

2. Hill, ἔνθ. ἀν., τ. 4, σ. 55.

3. Βλ. Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, σ. 189-190. Τὴν σειρὰ αὐτὴ τοῦ Σάθα τὴ βλέπομε καὶ στὸ ἔργον τοῦ Φ. Ζαννέτου, Ἱστορία τῆς νήσου Κύπρου ἀπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Κατοχῆς μέχρι σήμερον, μετὰ εἰσαγωγῆς περιλαμβανούσης βραχείαν περιγραφὴν τῆς ὅλης ἱστορίας αὐτῆς, τόμος Α', ἐν Αἴρνακι 1910, σ. 1080-1082. Ἐσφαλμένη ἀναμφισβήτητα πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ γνώμη τοῦ Χαριλάου Ι. Παπαϊωάννου, ποὺ μετέφρασε καὶ συμπλήρωσε τὸ ἔργον τοῦ John Hackett γιὰ τὴν Ὁρθόδοξην Ἐκ-

Πιὸ συγκεκριμένα ἀναφέρεται στὴν ἐξέγερση τοῦ Ζεμπετοῦ ὁ Guichenon πού τὴν τοποθετεῖ στὰ 1608 καὶ λέγει γι' αὐτὴν τὰ ἐξῆς : « *Les Cypriots et leur Archevêque croyans que le Duc (τῆς Σαβοΐας) les eût oublié ou méprisé leurs offres, envoyèrent à S. A. Victorio Zebetho avec des lettres des habitans de Nicosie, capitale de Cypre, par lesquelles ils l'exhortaient comme ancien Seigneur de ce royaume de les délivrer de la tyrannie des Turcs. Zebetho eût audience à Mondovi, et fut renvoyé chargé des presens, accompagné d'un religieux appelé le P. Silvain, par qui le Duc écrivit à ceux de Nicosie et à l'Archevêque de Cypre qu'il ferait partir promptement le chevalier Philibert Provana et quelques autres capitaines avec des troupes pour exécuter ce que l'on souhaitait de lui. Zebetho, porteur de cette bonne nouvelle, la divulgea avec un peu d'indiscretion, ce qui causa une émeute à Nicosie entre les Chrétiens et les Turcs, laquelle fut appaisée.....* »¹. Τὴν παραπάνω ἀφήγησή του ὁ Guichenon τὴ στηρίζει κυρίως σὲ τρία ἔγγραφα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τοῦ Τουρίνου : 1) μιὰ ἰταλικὴ ἐπιστολὴ τῆς 8ης Ὀκτωβρίου 1608 πού στάλθηκε στὸν δούκα τῆς Σαβοΐας ἀπὸ τὸν Πέτρο Γονέμη, διερμηνέα τοῦ Τούρκου πασᾶ τῆς Κύπρου², 2) τὴν ἀχρονολόγητη ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου, στὴν ὁποία ἀναφερθήκαμε παραπάνω, καὶ 3) μιὰ τρίτη ἐπιστολὴ,

κλησία τῆς Κύπρου καὶ ὁ ὁποῖος λέγει τὰ ἐξῆς σχετικὰ μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Ζεμπετοῦ : «...παρὰ τοῦτου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου (δηλ. τοῦ Βενιαμίν) προφανῶς ἐγράφη καὶ ἡ «μηρὶ Νοεμβρίῳ, ἰνδ. ιε'» ἤτοι τῷ 1601 πρὸς τὸν Δούκα ἀπεγνωσμένη περὶ βοήθειας ἔκκλησις, ἣς ὁ Σάθας ἀπλοελληνικῆν μετάφρασιν ἐν τῷ Ἀρχιεπί τοῦ Τουρίνου ἐρεθεῖσαν ἐδημοσίευσεν ἐν Τουρκοκρ. Ἑλλάδι, σ. 190-191, ἐξ ἧς μανθάνομεν ὅτι ἐγένετο — ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ, ὡς εἰκός, τῶν παρὰ τοῦ Δουκὸς ἐπικουριῶν — ἐναρξίς τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πάφῳ ὑπὸ τὸν Βετόργιον Ζεμπετοῦ, ἣτις ὅμως ἀβοήθητος παραμεινάσα κατεπλήγη, τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς ἀναγκασθέντος νὰ καταφύγῃ εἰς Τουρίνον, καὶ ὅτι ἐνεκα ταύτης ἐξαγριωθέντες ἐπεδόθησαν οἱ Τούρκοι εἰς ἀνηλεῆ ἑξανδραποδισμόν ἰδίᾳ τῶν παίδων» (βλ. Χάκκεττ - Παπαϊωάννου, Ἱστορία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, τ. 1, σ. 275 σημ. 35). Καὶ ἂν ἀκόμη ὁ Παπαϊωάννου δὲν εἶχε ὑπ' ὄψῃ του, ὅπως φαίνεται, τὶς ἐκδόσεις τῶν τριῶν μορφῶν τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, πού ἔγιναν ἀντίστοιχα ἀπὸ τοὺς Miklosich - Müller, Guichenon καὶ Sforza, στὸ κείμενο τῶν δύο πρώτων πού ἀναδημοσίευσε ὁ Σάθας γίνεται ρητὰ μνεῖα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου ὡς συντάκτη τοῦ κειμένου, πράγμα πού δὲν ἐπιτρέπει καμιὰ παρανόηση. Ἐντελῶς αὐθαίρετος ἐπίσης εἶναι καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς Πάφου ὡς τόπου τῆς ἐξεγέρσεως.

1. Ἐπειδὴ, ὅπως ἀνέφερα καὶ παραπάνω, δὲν μπόρεσα νὰ συμβουλευθῶ τὸ ἔργο τοῦ Guichenon, βασιζομαι σὲ ἓνα ἀπόσπασμά του πού ἀναδημοσίευσε ὁ Sforza, I negoziati di Carlo Emanuele I, σ. 382-883.

2. Βλ. ἑλληνικὴ μετάφραση τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Γονέμη στοῦ Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 188-189. Λίγο ἀργότερα, στίς 3 Φεβρουαρίου τοῦ 1609, ὁ Γονέμη ἀπηύθυνε παρόμοια ἔκκληση γιὰ βοήθεια καὶ στὸν Φίλιππο Γ' τῆς Ἰσπανίας (βλ. Χασιώτη, Ἱσπανικὰ ἔγγραφα, σ. 56-68, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία).

μέ ̑μερομηνία 8 ̑ουλίου 1609 ἀπὸ τὸ Ονογοστ τοῦ Μαυροβουνίου, πὸ ἐσφαλμένα τῆ θεωρήσε δι τι ἔχει σχέση με τὴν ὑπόθεση τῆς Κύπρου, ἐνῶ τὸ κείμενο ἀναφέρεται σὲ σύγχρονες συναμοτικές κινήσεις τῶν ὑποδοῦλων Σέρβων καὶ σὲ ἀνάλογες ἐπαφές των με τὸ δουκάτο τῆς Σαβοΐας¹. Πάντως ὁ Guichenon πιθανόν νὰ εἶχε ὑπ' ὄψη του καὶ ἄλλες πηγές, καὶ ὁ ἴδιος ἐξ ἄλλου δὲν ἀπέιχε χρονικὰ πολλὸ ἀπὸ τὰ γεγονότα, γιὰ τι τὸ ἔργο του ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὰ 1660. Ἴσως γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς θὰ πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὴν πληροφορία του γιὰ τὸ χρόνο τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Ζεμπετοῦ ἀρκετὰ ἀξιόπιστη.

Μερικὰ νέα στοιχεῖα γιὰ τὸν Ζεμπετὸ μᾶς δίνουν δύο ἀνέκδοτα μεχρι σῆμερα ἔγγραφα, πὸ δημοσιεύουμε παρακάτω. Τὰ ἔγγραφα αὐτά, γραμμένα τὸ πρῶτο στὶς 19 Νοεμβρίου 1607 καὶ τὸ δεύτερο στὶς 16 Ἰανουαρίου 1608, ἀπόκεινται στὸ Μυστικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Βατικανοῦ (Archivio Segreto Vaticano, Fondo «Nunziature», Nunziatura di Spagna)² καὶ εἶναι δύο συστατικές ἐπιστολές τῆς Γραμματείας τῆς Ἀγίας Ἐδρας γιὰ τὸν Ζεμπετὸ ἀπευθυνόμενες στὸν ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκοῦ N. Caraffa, ἀποστολικὸ νούντσιο στὴν Ἰσπανία.

Στὴν πρώτη ἀπὸ τίς παραπάνω ἐπιστολές ἀναφέρεται ὅτι ἐμφανίστηκε στὴν Ρώμη κάποιος Κύπριος πὸ λέγει ὅτι ὀνομάζεται Βίκτωρ Ζεμπετός³, δι τι εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς τοῦ νησιοῦ καὶ δι τι ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ πραγματοποιήσῃ ὅποιαδήποτε ἐπιχείρησῃ στὴν Κύπρο, ἀρκεῖ νὰ ἐνισχυθῇ, ἔστω καὶ με λίγες δυνάμεις, ἀπὸ κάποιον μεγάλον ἡγεμόνα. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ζεμπετὸς ἔχει ἀποφασίσει νὰ πάῃ στὴν Ἰσπανία, γιὰ νὰ παρουσιαστῇ στὸν βασιλιὰ καὶ νὰ τοῦ ἐκθέσῃ τίς ὑπηρεσίες πὸ μπορεῖ νὰ τοῦ προσφέρῃ, ἡ Ἀγία Ἐδρα συστήνει στὸν ἐκεῖ νούντσιό της νὰ κἀν δι τι νομίζει κατὰλληλο γιὰ νὰ τὸν βοηθῇ, δὲν

1. Βλ. σχετικὰ στοῦ Sforza, ἐνθ. ἀν., σ. 383-388. Γιὰ τίς ἐπαφές αὐτές τῶν Σέρβων με τὸν Κάρολο - Ἐμμανουήλ Α' τῆς Σαβοΐας βλ. κυρίως στοῦ Angelo Tamborra, Gli Stati italiani, l'Europa e il problema turco dopo Lepanto, Firenze 1961, σ. 21-49, τὸ κεφάλαιο με τὸν τίτλο «Carlo Emanuele I de Savoia, la Spagna ed i contatti con i potentati serbi per una impresa di liberazione nei Balcani», ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Βλ. καὶ στὶς σ. 87-89 νέα ἐκδοσῃ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, γιὰ τὴν ὅποια ὁ Tamborra ὑποστηρίζει — ὀρθὰ κατὰ τὴ γνώμη μας — δι τι συντάκτης της ἦταν ὁ Σέρβος πατριάρχης τοῦ Ἰπικίου Ἰωάννης Β'.

2. Βλ. μνεῖα τῶν ἔγγράφων αὐτῶν στὸν κατὰλογο τῶν José de Olarra Garmendia - María Luisa de Larramendi, Correspondencia entre la Nunciatura en España y la Santa Sede. Reinado de Felipe III (1598-1621), τ. 3 (años 1606-1609), Roma 1963, σ. 153 καὶ 164, ἔγγραφα ὑπ' ἀριθμ. 938 καὶ 1016.

3. Στὸ πρῶτο ἔγγραφο τὸ ἐπίθετο ἀναγράφεται Zebedeos καὶ στὸ δεύτερο Zepetò, ἐνῶ σὲ ἄλλα ἔγγραφα τοῦ δουκάτου τῆς Σαβοΐας, πὸ χρησιμοποιοῦμε στὸ τέλος τῆς μελέτης μας, τὸ ἴδιο πρὸσωπο ἀναφέρεται ὡς Zibetto.

παραλείπει όμως να του τονίση ότι στην Ρώμη δεν γνωρίζουν τίποτε για τον Ζεμπετό εκτός από εκείνα που φαίνονται από μερικά επίσημα έγγραφα (patenti), που ο κομιστής των θα παρουσιάση και εκεί.

Ο Ζεμπετός όμως δεν πραγματοποίησε τότε το ταξίδι του και έπειτα από δύο μήνες περίπου ζήτησε και ξαναπήρε μιὰ δεύτερη συστατική επιστολή, κάπως πιό θερμή τῆ φορά αὐτή. "Όμως και πάλι ἡ Γραμματεία τοῦ Βατικανοῦ δὲν παρέλειψε νὰ τονίση στὸ νούντσιό της στὴν Ἰσπανία ὅτι ὁ Ζεμπετός ἦταν ἄγνωστος στὴν Ρώμη καὶ ὅ,τι ἤξεραν γι' αὐτὸν προερχόταν μόνον ἀπὸ τὰ ἐπίσημα ἐγγράφα ἢ πιστοποιητικά (lettere testimoniali) ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἐπιδείξη καὶ στοὺς ὑπουργοὺς τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἰσπανίας.

Παραθέτουμε παρακάτω τὸ πλήρες κείμενο τῶν δύο αὐτῶν συστατικῶν ἐπιστολῶν :

1.

Ἐπιστολὴ τῆς Γραμματείας τοῦ Βατικανοῦ πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο τῆς Δαμασκοῦ N. Caraffa, νούντσιο τῆς Ἰσπανίας

Archivio Segreto Vaticano, Fondo «Nunziature», Nunziatura di Spagna, vol. 335, fol. 72^r, Roma, 19-11-1607

f. 72^r *E comparso quì un Cipriotto che dice chiamarsi Vittorio Zebedeos et essere nobile di quell' Isola, il quale presuppone di haver seguito et parenti di qualità et modo di fare ogni impresa notevole in quelle parti purchè gl'assista qualche Principe grande anco con poche forze. Et havendo però*
5 *determinato di conferirsi in Spagna et di esibirsi al Rè et darli conto di se et dei servitii che si possono ricevere da lui, l'accompagno con questa mia con partecipazione di N(ostro) S(igno)re affinchè V(ostra) S(antità) lo faccia in quanto stimerà convenire, dicendole nondimeno che quì non si sà più di lui o della sua conditione et habilità di quello che ne consta*
10 *per alcune patenti ch'egli devrà anco esibire costì et molto altro di cose.*
Di Roma li 19 di Nov(emb)re 1607.

2.

Ἐπιστολὴ τῆς Γραμματείας τοῦ Βατικανοῦ πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο τῆς Δαμασκοῦ N. Caraffa, νούντσιο τῆς Ἰσπανίας

Archivio Segreto Vaticano, Fondo «Nunziature», Nunziatura di Spagna, vol. 335, fol. 97^v - 98^r, Roma, 16-1-1608

f. 97^v *Vittorio Zepetò Cipriotto che raccomandai un'altra volta à V(ostra)*

f. 98r *S(antità) per parte di N(ostro) S(igno)re, ha desiderato di es/serle raccomandato di nuovo affinché lo favorisca appresso alli Ministri del Rè à i quali et à (Sua) M(aes)tà medesima presuppone di dover proporre 5 molte cose per serv(iti)o publico del Christianismo et della M(aes)tà S(ua) in particolare. Si è però contentata S(ua) B(eatitudi)ne che si reiteri la raccomandatione et si dica à V(ostra) S(antità) in suo nome che sentirà piacere d'ogni honesto favore ch'ella farà al sod(et)to Vittorio il quale non è tuttavia conosciuto qui se non in quanto ha esibite alcune lettere 10 testimoniali che dovrà parimente esibire à i sod(et)ti Ministri. Et Dio la prosperi sempre.*

Di Roma li XVI di Genn(a)ro 1608.

Μέχρι σήμερα δέν είναι γνωστό, αν ό Ζεμπετός πραγματοποίησε τελικά τό ταξίδι του αυτό στην Ίσπανία, πάντως, όπως μπορεί να συμπεράνει κανείς με βεβαιότητα από τά παραπάνω έγγραφα, όταν βρέθηκε στην Ρώμη κατά τά τέλη του 1607, δέν ένεργούσε για λογαριασμό του, αλλά σαν άπεσταλμένος των ύποδούλων Κυπρίων έπιφορισμένος με έπίσημη άποστολή. Ποιά σχέση όμως έχει ή άποστολή αυτή με την εξέγερση που φέρει τό όνομά του;

Τό πιό πιθανό είναι ότι ή εξέγερση που μάς άπασχολεί θά πρέπει να χρονολογηθί μετά την άφιξη του Ζεμπετού στην Ρώμη, γιατί αν είχε προηγηθί, θά έπρεπε μάλλον να γινόταν κάποιος λόγος γι' αυτήν στα δύο έγγραφα που παραθέσαμε. "Ίσως ό Ζεμπετός, κατά τό ταξίδι του αυτό, να είχε και άλλες έπαφές (πιθανόν με τον δούκα της Σαβοΐας) και τό κίνημα να έγινε, όταν επέστρεψε στην Κύπρο φέροντας άγνωστο ποιές ύποσχέσεις. "Αν αληθεύη ή ύπόθεση αυτή, τότε ό Guichenon έχει δικαιο σε όσα γράφει. Πάντως ή ύπόθεση του Hill ότι ή εξέγερση του Ζεμπετού έγινε «shortly before 1617» (διάβαζε 1616) δέν φαίνεται να εδσταθί πολύ και σ' αυτό συνηγορούν οι παρακάτω λόγοι: 1) "Έχουμε την ύποψία ότι οι Miklosich και Müller δέν διάβασαν σωστά τον αριθμό της ινδικτιώνας στην έπιστολή του αρχιεπισκόπου Χριστοδούλου που μάς ενδιαφέρει, άφου και όλο τό κείμενο του έγγράφου είναι δημοσιευμένο με πολλά κενά και με φανερά παραναγνώσεις. Σε μιá τέτοια περίπτωση ή ινδικτιώνα δέν θά είναι ή ιε', και αυτό μάς μεταφέρει πιό νωρίς χρονολογικά. Έξ άλλου και οι ύπόλοιπες γνωστές έκκλήσεις του Χριστοδούλου προς τους Ίσπανούς και τον δούκα της Σαβοΐας χρονολογούνται μεταξύ 1609-1611. 2) Και αν άκόμη δεχθοΰμε ως όρθή τή χρονολόγηση του έγγράφου στα 1616, τίποτε δέν μάς ύποχρεώνει να δεχθοΰμε και ότι ή εξέγερση πραγματοποιήθηκε λίγο πριν από τό έτος αυτό. "Η φράση του κειμένου «άφ' ης έσηκώθη ό καπιτάnius Βετόριος..... (οί Τουρκοί)

ἀγριώθηκαν..... καὶ παίρνουν τὰ παιδιά μας ἀπὸ τὰς ἀγκάλας μας», δὲν δικαιολογεῖ τέτοια ὑπόθεση, ἀντίθετα μάλιστα, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἐκεῖνο τὸ «ἀφ' ἧς» δηλώνει κάποια ἀρκετὰ μεγάλη χρονικὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ χρόνο κατὰ τὸν ὁποῖο συντάχθηκε ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Χριστοδούλου¹. Ἡ ἀπόσταση αὐτὴ μπορεῖ ἴσως νὰ εἶναι καὶ μερικὰ ἔτη. 3) Ἄν μεταθέσῃ κανεὶς ἀρκετὰ χρόνια πίσω, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὸ 1616, τὴν ἐξέγερση τοῦ Ζεμπετοῦ, θὰ μπορούσε πιθανὸν νὰ τὴ συσχετίσῃ ἢ ἀκόμη καὶ νὰ τὴν ταυτίσῃ μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1606², ποὺ προκλήθηκε ἀπὸ τὴν προσπάθεια τῶν Τούρκων νὰ ἐπαναλάβουν στὴν Κύπρο τὸ παιδομαζώμα³. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐξέγερση αὐτὴ τοῦ 1606 εἶναι καὶ ἡ μόνη γιὰ τὴν ὁποία γίνεται μνεῖα στὰ σύγχρονα ἰσπανικὰ ἔγγραφα, ἐνῶ δὲν ἀναφέρεται καθόλου ἡ ἐξέγερση τοῦ Ζεμπετοῦ. Πάντως οἱ παραπάνω συλλογισμοὶ καὶ ὑποθέσεις, καθὼς καὶ ἄλλοι ποὺ διατυπώθηκαν σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ ἄρθρου μας, δὲν μποροῦν νὰ μᾶς ὀδηγήσουν σὲ ἀσφαλῆ συμπεράσματα καὶ τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογήσεως τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Ζεμπετοῦ ἀναμφισβήτητα παραμένει ἄλυτο μέχρι νὰ ἔλθουν σὲ φῶς νεώτερα στοιχεῖα. Ἴσως, ἡ μόνη ὑπόθεση στὴν ὁποία μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλήξῃ μὲ κάποια σχετικὴ βεβαιότητα εἶναι ὅτι ἡ ἐξέγερση αὐτὴ τοῦ Ζεμπετοῦ πρέπει νὰ ἔλαβε χώρα μεταξὺ 1606-1611.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Κάρολο - Ἐμμανουὴλ Α', τὴν ὁποία μνημονεύσαμε στὴν ἀρχὴ τοῦ ἄρθρου μας καὶ ὅπου ἀναφέρεται στὴν ἐξέγερση τοῦ Ζεμπετοῦ, κάνει ἐπίσης λόγο καὶ γιὰ τὴν καταφυγὴ τοῦ πρωτεργάτη τοῦ κινήματος στὸ δουκάτο τῆς Σαβοΐας. Ἡ σχετικὴ φράση τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς: «.....καὶ τὸ ὁποῖον ἐμάθαμεν καὶ [εὐρίσκεται] ἀφέντης ὁ Βετόργγιος Ζεπετοῦ εἰς τὰ χέρια τῆς βασιλείας σου, καὶ δεόμεθα κύριον Θεόν, ἐπεὶ αὐτὸν παρακαλοῦμεν

1. Ἐνδείξεις γιὰ διενέργεια παιδομαζώματος στὴν Κύπρο ὑπάρχουν ἐπίσης, κατὰ τὴ γνώμη μας, καὶ σὲ μιὰ προγενέστερη (6 Ἀπριλίου 1611) ἐκκλησιῇ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου πρὸς τὸν κόμη Μον - Βασίλιο, ἀυλάρχῃ τοῦ δούκα τῆς Σαβοΐας, ὅπου ἀναφέρονται συγκεκριμένα τὰ ἐξῆς: «.....ὅπου θέλουν λυτρωθῆν τόσαι ψυχαὶ ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ διαβόλου, ὅπου καθημερινῶς χάνονται ἀπὸ τὴν μεγάλῃν τυραννίᾳ καὶ τὴν ἀτιμωρίαν τοῦ τυράννου» (βλ. Miklosich - Müller, Acta et diplomata graeca, τ. 3, σ. 267-268. Τὸ ἀπόσπασμα παρατίθεται ὅπως ἔχει ἀποκατασταθῆ ἀπὸ τὸν Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, σ. 192).

2. Γιὰ τὴν ἐπανάσταση αὐτὴ βλ. παραπάνω σ. 340, σημ. 1.

3. Τὴν πρώτην, ὅσο γνωρίζω, μνεῖα γιὰ παιδομαζώμα στὴν Κύπρο τὴ βρισκουμε σὲ μιὰ ἐκκλησιῇ τῆς 24ης Ὀκτωβρίου 1587 ποὺ ἀπηύθυνε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Τιμόθεος πρὸς τὸν Φίλιππο Β' τῆς Ἰσπανίας (βλ. Χασιώτη, Ἰσπανικὰ ἔγγραφα, σ. 21-24, ὅπου ἡ ἰσπανικὴ μετάφραση τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου, στὴν ὁποία ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς: «...y lo que más de todo nos pesa es que por fuerza, como salteadores y tyranos, nos toman los hijos, como si fueran bienes propios suyos»),

μέρα και νύκτα, και κατηχούμεθα από ὄραν εις ὄραν....»¹ μᾶς ἐπιτρέπει, νομιζουμε, νὰ διατυπώσουμε, μὲ βεβαιότητα σχεδὸν, τὴν ἀποψη ὅτι ὁ Ζεμπετός, μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ κινήματός του, κατέφυγε στὸ Τουρίνο, ἐπειδὴ εἶναι πιθανὸν ὅτι στὴν ὑποκίνηση τῆς ἐξεγέρσεως εἶχε κάποια ἀνάμιξη καὶ ὁ δούκας τῆς Σαβοῦας. Πάντως, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ μερικὰ νέα ἀνέκδοτα στοιχεῖα ποῦ θὰ παραθέσουμε ἀμέσως παρακάτω, ὁ Ζεμπετός παρέμεινε στὸ Τουρίνο, ὅπου ὑπηρέτησε μὲ πίστη καὶ ἀφοσίωση ὡς ἀξιωματικὸς στὸ στρατὸ τοῦ Καρόλου - Ἐμμανουὴλ Α', καὶ πολέμησε μὲ γενναιότητα στοὺς διάφορους πολέμους τῆς ἐποχῆς, στοὺς ὁποίους ἐμπλεξε τότε τὸ δουκάτο τῆς Σαβοῦας μὲ ἄλλα γειτονικὰ ἰταλικὰ δουκάτα καὶ μὲ τοὺς Ἴσπανοὺς ἐξ αἰτίας τῶν φιλοδοξιῶν τοῦ ἡγεμόνα του². Στὸ Τουρίνο, τέλος, ὄχι πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν Μάιο τοῦ 1626 πέθανε ὁ Ζεμπετός, ὁ ἄγνωστος αὐτός, ἀκόμη καὶ σήμερα, Κύπριος ἀγωνιστής.

Τὰ νέα στοιχεῖα γιὰ τὸν Ζεμπετό, ποῦ μνημονεύσαμε παραπάνω, προέρχονται ἀπὸ μερικὰ ἐγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἑλληνικῆς Κοινοτήτος Βενετίας³, ποῦ βρίσκεται σήμερα στὸ Ἑλληνικὸ Ἰνστιτούτο τῆς Βενετίας⁴. Μέσα στὰ ντοκουμέντα αὐτά, ποῦ ἀναφέρονται ὅλα στὸν Φραγκίσκο Ζεμπετό, ἀδελφὸ τοῦ καπετάνιου Βίκτωρα Ζεμπετοῦ, ὑπάρχουν καὶ μερικὰ ἐπίσημα ἐγγραφα τοῦ δουκάτου τῆς Σαβοῦας, στὰ ὁποῖα γίνεταί κάποιος λόγος καὶ γιὰ τὸν Κύπριο καπετάνιο ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει. Δίνουμε ἐδῶ τρία ἀποσπάσματα, τὰ πιδ ἐνδιαφέροντα, ἀπὸ ἰσάριθμα ἐγγραφα :

1) Σὲ δουκικὸ διάταγμα τῆς 4ης Δεκεμβρίου 1622, ποῦ ὀρίζει ὅτι ὁ Φραγκίσκος Ζεμπετός προσλαμβάνεται στὴν ὑπηρεσία τοῦ Οἴκου τῆς Σαβοῦας μὲ μηνιαῖο μισθὸ 15 ducatonι τῶν 13 φιορινιῶν τὸ καθένα⁵,

1. Βλ. Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, σ. 189.

2. Σχετικὰ μὲ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Καρόλου - Ἐμμανουὴλ Α' τῆς Σαβοῦας στὶς διαμάχες γιὰ τὴ διαδοχὴ στὸ δουκάτο τοῦ Juliers - Clèves καὶ στὸ δουκάτο τοῦ Μομφερράτου, καθὼς καὶ γιὰ τὴ σύγκρουσή του μὲ τοὺς Ἴσπανοὺς βλ. πρόχειρα στοῦ *Romolo Quazza, Storia politica d'Italia dalle origini ai giorni nostri. Preponderanza Spagnuola (1559-1700)*, ἐκδ. 2α, Milano 1950, σ. 402 κ.εξ.

3. Παλαιὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἑλληνικῆς Κοινοτήτος Βενετίας, δεσμίδα 5, φάκελος 61.

4. Φωτοτυπίες τῶν ἐγγράφων αὐτῶν μοῦ ἔστειλε μὲ προθυμία ὁ Διευθυντῆς τοῦ Ἰνστιτούτου συνάδελφος κ. Μ. Μανούσακας, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ θερμὰ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ γιὰ τὴν εὐγενικὴ ἐξυπηρέτησή.

5. *ducaton* = ἀσημένιο τάλληρο, ὑποδιαιρούμενο σὲ 100 soldi, βάρους 35,5 γραμ. ἀργύρου, καθαρότητος 910/1000. Τὸ νόμισμα αὐτὸ κόπηκε πιθανὸν γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1551 στὸ Μιλάνο ἀπὸ τὸν Κάρολο Ε' καὶ χρησιμοποιήθηκε πολὺ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα τόσο στὸ Μιλάνο ὅσο καὶ στὴν Σαβοῦα, στὴν τελευταία μάλιστα καὶ γιὰ πολὺ καιρὸ ἀργότερα (βλ. σχετικὸ λῆμμα στὰ : *Enciclopedia Italiana*, τ. XIII, Milano 1932, καὶ *Der Grosse Brockhaus*, τ. 3, Wiesbaden 1953).

ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς : «... . *Havendo noi* (δηλαδή ὁ Κάρολος - Ἐμμανουήλ Α') *risoluto di ritenere qui per servitii n(ost)ri particolari il molto diletto Francesco Zibetto, fra(te)llo del capitano Vittorio Zibetto Cipriotto, et volendo stabilirgli anche trattenim(en)to con cui possa mantenersi conforme alla qualità sua, et richiedono i meriti del d(ett)o cap(i)itano suo fra(te)llo, il quale speriamo che debba imitare in bene et fedelm(en)te servirci...»¹.*

2) Σὲ παρόμοιο διάταγμα τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1625, μὲ τὸ ὁποῖο τὸ ἴδιο πρόσωπο ὀνομάζεται ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ, ἀναγράφονται ὡς αἰτιολογικὸ τῆς προαγωγῆς του αὐτῆς τὰ παρακάτω : «*Essendo noi informati del zelo, devotione, e affetto grande che 'l molto diletto, fedele n(ost)ro Francesco Zibetto Cipriotto ha verso le cose del serv(iti)o n(ost)ro ad imitatione del Capitano Vittorio suo fratello, il quale ci ha servito nelle guerre passate, con tanto valore, diligenza, et sodisfatt(io)ne n(ost)ra, che non solo ci invita di remunerari et gratificare esso lui, m'ancora il fratello.....*».

3) Στὸ διαβατήριο, τέλος, τῆς 20ῆς Μαΐου 1626, ποῦ ἐκδόθηκε στὸ Τουρίνο γιὰ τὸν Φραγκίσκο Ζεμπετό, ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν πατρίδα του Κύπρο, γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὸ θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του Βίκτωρα : «*Ritornandosene alla patria sua Francesco Zibetto del Regno di Cipri venuto quà mesi sono per vedere un suo fratello, che era al servizio nostro, et è passato ultimam(en)te à miglior vita.....*».

Τόσο ἡ ὑπογράμμιση αὐτὴ ὅσο καὶ οἱ παρακάτω εἶναι δικές μας.